

Біла О. Г., Чуй І. Р.

ФІНАНСИ

Навчальний посібник

*Рекомендовано Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету.
Протокол № 7 від 05.03.2020 р.*

Видавництво «Магнолія 2006»
Львів – 2024

УДК 336
Б 61

Рецензенти:

Підхомний О. М. – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка

Семак Б. Б. – доктор економічних наук, проректор з наукової роботи, професор кафедри маркетингу Львівського торговельно-економічного університету;

Возняк Г. В. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики Інституту регіональних досліджень НАН України.

Біла О. Г., Чуй І. Р.

Б 61 Фінанси: навч. посіб. – Львів: «Магнолія 2006», 2024. – 376 с.

ISBN 978-617-574-005-7

Посібник підготовлено відповідно до стандарту вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів галузі 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». В ньому представлено сучасні теоретичні підходи до вивчення сутності фінансів, становлення і розвитку фінансової науки, фінансової політики і фінансового права, податкової та бюджетної політики, фінансової безпеки держави, дано характеристику фінансів і фінансової системи країн з розвинутою ринковою економікою.

Посібник написано згідно з навчальною програмою дисципліни «Фінанси». Він рекомендується для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів та всіх тих, хто самостійно вивчає цей важливий і надзвичайно цікавий курс «Фінанси».

УДК 336

*Відтворення цієї книги або будь-якої її частини
заборонено без письмової згоди видавництва.*

*Будь-які спроби порушення авторських прав будуть
переслідуватися у судовому порядку.*

ISBN 978-617-574-005-7

© Біла О. Г., Чуй І. Р., 2024
© ПП «Магнолія 2006»,
ФОП Марченко Т. В., 2024

Зміст

ПЕРЕДМОВА	8
ТЕМА 1	
ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ І СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ	10
1.1. Предмет фінансової науки	11
1.2. Сутність і характерні ознаки фінансів	13
1.3. Функції фінансів	16
1.4. Фінансові ресурси: суть, склад, джерела утворення та призначення	22
1.5. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями	24
<i>Питання для самоконтролю</i>	27
<i>Завдання</i>	27
<i>Тестові завдання</i>	28
ТЕМА 2	
ФІНАНСОВА СИСТЕМА	31
2.1. Економічна суть і типи фінансової системи	31
2.2. Сфери і ланки фінансової системи України	34
2.3. Міжнародні фінанси і фінансові відносини	39
<i>Питання для самоконтролю</i>	40
<i>Завдання</i>	41
<i>Тестові завдання</i>	41
ТЕМА 3	
ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСІВ	44
3.1. Історичний характер фінансів	44
3.2. Податки як перша форма фінансових відносин та їх еволюція	48
3.3. Розвиток державних фінансів	52
<i>Питання для самоконтролю</i>	55
<i>Завдання</i>	56
<i>Тестові завдання</i>	56
ТЕМА 4	
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ НАУКИ	59
4.1. Суть, мета і завдання фінансової науки	60
4.2. Історичний аспект становлення і розвитку світової фінансової науки в XV-XIX ст.	64
4.3. Особливості розвитку фінансової науки в Україні	67
4.4. Світова фінансова наука XX ст. та сучасна наукова фінансова думка	72

<i>Питання для самоконтролю</i>	76
<i>Завдання</i>	76
<i>Тестові завдання</i>	77

ТЕМА 5

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА І ФІНАНСОВЕ ПРАВО	80
5.1. Фінансова політика, її суть та завдання	80
5.2. Типи і види фінансової політики	84
5.3. Методи, важелі та інструменти реалізації фінансової політики	88
5.4. Поняття і система фінансового права	92
<i>Питання для самоконтролю</i>	95
<i>Завдання</i>	95
<i>Тестові завдання</i>	95

ТЕМА 6

ПОДАТКИ. ПОДАТКОВА СИСТЕМА	98
6.1. Суть і функції податків	99
6.2. Податкова система України і податкова політика	103
6.3. Види податків та механізм їх справляння	106
6.4. Органи державної податкової служби та їх функції	109
<i>Питання для самоконтролю</i>	112
<i>Завдання</i>	112
<i>Тестові завдання</i>	113

ТЕМА 7

БЮДЖЕТ. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ	116
7.1. Необхідність, суть і призначення бюджету	116
7.2. Бюджетна система і бюджетний устрій	121
7.3. Суть і склад доходів і видатків бюджету	123
7.4. Бюджетний процес і бюджетні права	129
<i>Питання для самоконтролю</i>	133
<i>Завдання</i>	133
<i>Тестові завдання</i>	133

ТЕМА 8

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ	137
8.1. Поняття бюджетного дефіциту	137
8.2. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту	140
8.3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту	143
8.4. Шляхи скорочення бюджетного дефіциту	146
<i>Питання для самоконтролю</i>	148
<i>Завдання</i>	148
<i>Тестові завдання</i>	149

ТЕМА 9

ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ	151
9.1. Економічна природа, форми та роль державного кредиту	152
9.2. Державний борг, його суть та соціально-економічні наслідки	156
9.3. Структура державного боргу України та управління ним	158
<i>Питання для самоконтролю</i>	162
<i>Завдання</i>	162
<i>Тестові завдання</i>	162

ТЕМА 10

МІСЦЕВІ ФІНАНСИ	165
10.1. Теоретичні концепції і суть місцевих фінансів	165
10.2. Функції та принципи організації місцевих фінансів	169
10.3. Фінансові ресурси місцевого самоврядування та напрями їх використання	170
10.4. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання	174
<i>Питання для самоконтролю</i>	177
<i>Завдання</i>	177
<i>Тестові завдання</i>	178

ТЕМА 11

СОЦІАЛЬНІ ПОЗАБЮДЖЕТНІ ФОНДИ	181
11.1. Необхідність, суть і класифікація соціальних позабюджетних фондів	182
11.2. Джерела формування і призначення соціальних позабюджетних фондів держави	184
11.3. Недержавні фонди соціального забезпечення	189
<i>Питання для самоконтролю</i>	192
<i>Завдання</i>	192
<i>Тестові завдання</i>	193

ТЕМА 12

ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	195
12.1. Поняття і класифікація суб'єктів господарювання	196
12.2. Фінанси комерційних підприємств і організацій	199
12.3. Фінанси суб'єктів некомерційної господарської діяльності	207
12.4. Фінанси неприбуткових установ і організацій	212
12.5. Фінанси громадян-підприємців як суб'єктів господарювання	215
<i>Питання для самоконтролю</i>	217
<i>Завдання</i>	218
<i>Тестові завдання</i>	218

ТЕМА 13

ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ	221
13.1. Домогосподарство як суб'єкт фінансових відносин	221
13.2. Суть і функції фінансів домогосподарств	224
13.3. Доходи, видатки і заощадження домогосподарства	226
<i>Питання для самоконтролю</i>	231
<i>Завдання</i>	231
<i>Тестові завдання</i>	232

ТЕМА 14

СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИЙ РИНОК	234
14.1. Суть, значення і види страхування	235
14.2. Страховий ринок та його функції	241
14.3. Державне регулювання у сфері страхування	244
<i>Питання для самоконтролю</i>	246
<i>Завдання</i>	246
<i>Тестові завдання</i>	247

ТЕМА 15

ФІНАНСОВИЙ РИНОК	249
15.1. Фінансовий ринок як складова фінансової системи	250
15.2. Структура фінансового ринку	253
15.3. Інструменти фінансового ринку	258
15.4. Фінансові посередники	263
<i>Питання для самоконтролю</i>	267
<i>Завдання</i>	267
<i>Тестові завдання</i>	268

ТЕМА 16

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ	270
16.1. Суть і призначення фінансового менеджменту	270
16.2. Мета і завдання фінансового менеджменту	274
16.3. Механізм фінансового менеджменту	278
<i>Питання для самоконтролю</i>	283
<i>Завдання</i>	283
<i>Тестові завдання</i>	284

ТЕМА 17

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ	286
17.1. Суть і функції міжнародних фінансів	287
17.2. Валютний курс та методи його формування	289
17.3. Фінанси міжнародних організацій і міжнародних фінансових інституцій	292

<i>Питання для самоконтролю</i>	298
<i>Завдання</i>	298
<i>Тестові завдання</i>	299

ТЕМА 18

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ	301
18.1. Фінансова безпека, її суть і місце в економічній безпеці держави.	302
18.2. Механізм забезпечення фінансової безпеки.	305
18.3. Фінансово-економічна криза та її вплив на фінансову безпеку. . .	310
<i>Питання для самоконтролю</i>	313
<i>Завдання</i>	313
<i>Тестові завдання</i>	313

ТЕМА 19

ФІНАНСИ КРАЇН З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ	316
19.1. Характеристика фінансових систем країн з розвинутою ринковою економікою.	317
19.2. Фінансова система США	321
19.3. Фінансова система Японії.	324
19.4. Фінансові системи європейських країн з розвинутою економікою.	327
19.5. Фінансова система Китаю.	338
<i>Питання для самоконтролю</i>	341
<i>Завдання</i>	341
<i>Тестові завдання</i>	342

ТЕМА 20

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	344
20.1. Організація фінансів Європейського Союзу	345
20.2. Бюджет Європейського Союзу, бюджетна стратегія та бюджетний процес.	348
20.3. Гармонізація податкової політики країн ЄС	352
20.4. Валютна інтеграція, спільна валютна політика	354
<i>Питання для самоконтролю</i>	357
<i>Завдання</i>	357
<i>Тестові завдання</i>	358

ВИКОРИСТАНА ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	360
--	-----

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ	366
-------------------------------------	-----

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЗЧИК	368
---	-----

ПЕРЕДМОВА

Формування і розвиток ринкової інфраструктури, поява нових фінансових інститутів, утвердження в усіх сферах ринкових методів господарювання, поглиблення міжнародних зв'язків і зовнішньоекономічної діяльності зумовлює необхідність поглибленого вивчення дисципліни «Фінанси».

Посібник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Фінанси», яку включено до навчального плану підготовки фахівців зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з використанням нових законодавчих і нормативно-правових документів, що регулюють фінансово-економічну діяльність різноманітних фінансових інститутів.

Дисципліна «Фінанси» відноситься до нормативних навчальних дисциплін циклу дисциплін природничо-наукової та загально-економічної підготовки. Навчальний посібник знайомить студентів з економічною сутністю фінансів і фінансової системи, становленням і розвитком фінансової науки, соціально-економічною суттю бюджету, бюджетним устроєм і бюджетною системою, бюджетним дефіцитом, джерелами його фінансування і шляхами скорочення, механізмом забезпечення фінансової безпеки фінансових систем. Він також знайомить з багатогранністю фінансової діяльності на макро- і мікроекономічному просторі, наявними досягненнями і проблемами, які потребують свого вирішення. Їх пізнання в умовах ринку праці зумовлює студентів інших спеціальностей до поглибленого вивчення професійно орієнтованих дисциплін з фінансів, щоб отримати необхідні знання і розширити свої можливості щодо працевлаштування.

Зміст навчального посібника складається з 20 тем. Кожна тема має 3-5 параграфів, в яких розкриваються теоретичні основи і суть теми. Вони також включають питання для самоконтролю, завдання і тести, які сприяють більш повному засвоєнню матеріалу курсу. Багатогранність тем курсу, викладених у їх тісному взаємозв'язку, дає можливість студенту отримати необхідні знання з фінансів для подальшого засвоєння професійно орієнтованих дисциплін. Питання організації фінансів України розглядаються стосовно підконт-

рольної їй території на початок 2021 року (тобто без території, тимчасово окупованої та анексованої РФ).

Теоретичною основою курсу є нормативні документи України, чинні на 30.09.20 р., монографії, підручники, посібники вітчизняних та зарубіжних авторів, а також авторські наукові розробки. Перелік використаних джерел наведено у списку використаної та рекомендованої літератури.

Посібник розрахований передусім на студентів навчальних закладів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Однак автори сподіваються, що він буде корисним і для студентів інших спеціальностей, а також для аспірантів, слухачів курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації, державних службовців і осіб, зайнятих самоосвітою в галузі фінансів.

Автори з вдячністю приймуть пропозиції, зауваження та побажання щодо покращення структури і змісту посібника, які можна надсилати за адресою:

Видавництво «Магнолія 2006»

79053, Україна, м. Львів, вул. В. Великого 51/50.

тел.: +38 050 370 19 57

e-mail: pichal938@ukr.net

Видавці і автори

Навчальне видання

БІЛА Ольга Григорівна
ЧУЙ Ірина Романівна

ФІНАНСИ

Навчальний посібник

Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 21,86.

ПП «Магнолія 2006»
м. Львів-53, 79053, Україна,
тел.: +38 050 370 19 57
e-mail: magnol06@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції: серія ДК № 2534 від 21.06.2006 року,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Видавець Марченко Т. В.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 6784 від 30.05.2019 року,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Надруковано у друкарні видавця ФОП Марченко Т. В.